

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Николай Иванов Ненов

Регионален исторически музей - Русе

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор' в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“, в професионално направление е 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание, библиография – междусекторни ресурси: библиотеки, музеи, архиви),

Автор: Ива Стоянова Стоянова,

на тема: „Националният исторически разказ за българското Възраждане: репрезентации в Националния исторически музей“,

с научен ръководител: доц. д-р Десислава Лилова

Настоящият труд представлява самостоятелно създаден авторски текст, който изследва развитието на националния исторически разказ за Българското възраждане в Националния исторически музей, като го анализира, творчески доразвива отделни негови страни и го надгражда, а едновременно с това представя авторска идейна концепция с приложен характер, която може да послужи за бъдещото му обновяване. Трудът се състои от увод, пет глави, заключение и пет приложения. В увода докторантката обосновава актуалността и избора на темата, които са в тясна връзка с нейният професионален опит като специалист от музей. Представени са виждания за процесите на българското Възраждане в развитие, обособен е предметът на изследването. Важен елемент в проучването е днешната ситуация в Националния исторически музей - София, в която разказът за Възраждането „почти отсъства“.

В Първа глава „Националният исторически музей: концепции и модели в Централна и Югоизточна Европа“ се представят концепциите и моделите на Националните музеи на страни от Балканите и Средна Европа. Авторката сполучливо е обособила реализациите на националните музеи според принадлежност към бивши имперски структури – австро-унгарска, където са музеите на Чехия, Хърватия, Унгария, османска – с музеите на Гърция и Сърбия. Този подход ситуира съответните форми на наследство спрямо едни или други ценностни ориентации и подпомага докторантката Ива Стоянова да потърси мястото на

Националният исторически музей както в европейски контекст, така и в съзнанието на българската нация.

Съпоставителното изследване на база формирането на национални музеи е важно звено в изграждането на дисертационният труд, тъй като чрез него авторката представя потребностите за музеефикация на миналото и неговите употреби при създаване и представяне на нацията. Така музеите, обвързани с австро-унгарската сфера на влияние, се появяват значително по-рано във времето, доколкото идеята за нациите и техните репрезентации се утвърждава по-рано в Средна Европа. Провокирана от съвременната ситуация у нас и периферното географско местоположение на НИМ в столицата, докторантката обръща специално внимание на сградите на музеите в страните от Централна и Югоизточна Европа. Историческата съдба на тези сгради и символният капитал, който те притежават, се вплитат в цялостната визия за представяне на националната история на съответната страна и са предпоставка за формулиране на въпроса за местоположението на НИМ у нас.

Късното във времето създаване на Националният музей у нас води до „обърнат ред“ при организирането на неговата фондова дейност. „Водещо е експозиционното представяне на националния исторически разказ и с тази конкретна цел се пристъпва към създаване на музееен фонд. При организирането му се налага бързо и целенасочено комплектуване, като се използват фондовете на всички български музеи“ (стр.52). Тази музейна политика във времето на появата на музея подsigурява неговото битие в първото десетилетие от създаването му и макар в последствие музеят да поставя сериозен акцент в научна и фондова дейност, и до днес е наложила отпечатък върху някои основни негови репрезентации.

Във Втора глава „Национален исторически музей – София: развитие на концепцията“, е представен фокус върху институцията и концепцията за неговата поява. Очертани са три етапа от развитието му, във всеки от които темата за Българското възраждане претърпява промени. Все пак, струва ми се, че е било възможно да се потърси в по-голяма степен значението и мястото на Народния музей, основан през 1892 г. като основа на днешния НИМ. Чрез наличието на тази символна връзка музеят не само щеше да претендира за дълъг живот в общественото съзнание, но и за „естествена“ поява сред националните институции, които съпътстват изграждането на нацията през 19 век.

Ще припомня и, че темата Музей на българското Възраждане като идея възниква в края на XIX в., когато Стоян Заимов публикува през 1884 г. в предговора на първа книга от „Миналото“ своето виждане за такъв музей. По-късно Ст. Заимов изгражда мрежа от музеи за Руско-турската война, която във всички прочити на българското Възраждане се явява

негова решителна фаза, довела до създаването на младата българска държава. Ето защо, формално или не, началото на музейните репрезентации на Възраждането са свързани с началото на XX век, когато се появяват тези музеи и паметни места – в Плевен, Долна Студена, Пордим, Бяла, Гривица.

От своя страна разпознаването на Националния исторически музей - София като част от инструментите на комунистическата пропаганда и до днес хвърля сянка върху произхода му и сякаш оправдава разминаванията между заявена концепция, научни изследвания и музейно експониране. Едновременно с това ще посоча, че докторантката представя появата на НИМ като част от непрекъснатия процес на изява на националния дискурс, който през 70-те години на XX век придобива мащаби, които водят до създаването на музея. Този подход не само е подкрепен от научни изследвания по темата, но и се вписва убедително в поредица от актове на държавата, които са насочени към темата за културното наследство. Именно чрез тях появата на Националния исторически музей става видима в общественото съзнание.

Като разполага присъствието на националния музей в средата на редица програмни документи, Ива Стоянова се опитва да намери баланс между националното и регионалното в презентациите, в структурата на музеите като цяло, във взаимоотношенията между тях самите. Но това търсене ще се окаже ключово в края на нейния текст, когато тя ще е готова да представи своя модел за представяне на епохата на Българското възрождане в НИМ.

Трета глава „Формирането на нациите (19) век като обект на репрезентация в музеите в Централна и Югоизточна Европа“ е създадена като необходим елемент за разкриването на цялостната картина за работа с наследството, тъй като тя проследява създаването на национални модели за репрезентации и показва основни характеристики при представянето на разказа за нацията в музеите. Научният интерес на докторантката Ива Стоянова е насочен към „аналогични и/или контрастни тенденции в експозиционната политика на музеите в Централна и Югоизточна Европа от 70-те години на 20 век до днес“ (стр. 82). Това ще ѝ позволи не само да открие работещи механизми за формиране на музейни послания, но отново се явява усилие в подкрепа на нейния собствен проект за музейна репрезентация на историческия разказ на Възраждането. Тя търси връзка между музея и образователната система в странат, доколкото и двете са продукт на един и същ метаразказ. Едновременно с това показва как персонализираната история съдържа предпоставки за интерес към миналото, тъй като включва в разказите множество човешки съдби и изгражда примери за подражание.

Но независимо от тези специфики изследователката открива в разглежданите музеи „стандартизирана матрица“ (стр. 99) на репрезентациите, която съдържа елементите

религия, език, традиция, историческо минало, държавен суверенитет. Всички те се интерпретират според историческа конкретика и в резултат създават стандартизиран образ на „националния човек“ (стр. 100). В обобщението към тази глава докторантката поставя важни въпроси, свързани с избора на съвременните куратори за създаване на музейни разкази, като поставя акцент върху необходимостта от автентичност в съдържанието, което може да бъде постигнато с методите на предметно ориентираната музеология.

Четвърта глава „Българското възраждане – национален исторически разказ и музейни репрезентации“ се разгръща в представяне на съвременни тенденции при проучването на процесите по оформянето на националната идентичност. Авторката познава научните интерпретации на възрожденската епоха, които имат новаторски характер по отношение на традиционните постановки, с които работи българската историография през 20 век. Това е важно условие за постигане на научен консенсус за начина за представяне на времето на Възраждането като епоха на Модерност и утвърждаване на национална идентичност. Ето защо „си струва да се запитаме защо посоката на тези изследвания е противоположна на развитието на възрожденския разказ в НИМ.“ (175 с.)

Авторката проследява музейните репрезентации във временни и постоянни експозиции, както и идейните концепции, реални и неосъществени, които някак без оптимизъм в днешния ден са описани като „ретроградност в посланието“. Белезите на тази експозиция са фрагментарност и мемориалност, които като цяло представят разпадането на музейния разказ, показват липса на диалогичност и се съсредоточават в един-единствен ключов образ.

Пета глава „Авторски идеен проект: Как да презентираме Възраждането в НИМ“ се разгръща през идеите на Новата музеология и търсенето на диалог с аудиториите в широк контекст, което се очертава като основа за създаването на авторския идеен проект. Един от важните примери на мобилни изложби, с които е прочетена епохата на създаване на нации в Югоизточна Европа, представлява изложбата „Представяйки си Балканите“, концепция на проф. Мария Годорова, осъществена с участието на Националните музеи от страните на Балканите, но не показвана у нас до този момент.

Важни моменти в авторския проект на докторантката Ива Стоянова представляват съобразяването със спецификата на фондовете на НИМ, а едновременно с това и съчетаването на нови методи в музеологията и историографията. От музеоложка гледна точка се поставя акцент на необходимостта от включване на аудиториите, за да се постигне необходимата култура на участие, не са забравени и актуалните процеси на дигитализация и виртуализация, които могат да разширят аудиториите на музея, като предоставят дигитален достъп до формите на културно наследство, които той представя. От своя страна

новите подходи в историографски план все повече разширяват антропологическия подход, като използват теми и образи от историята на всекидневието, употребяват пространствата на колективната памет или поставят на изпитание формираните у посетителите парадигми, чрез разкази за преплетени истории. Изграждането на съвременна експозиция за Възраждането трябва да вземе предвид межкултурния диалог и тези липсващи засега регионални и глобални контексти, за да репрезентира по-адекватно утвърждаването на българската национална идентичност (180 с.) и като цяло да се разгърне чрез увеличаване на относителния дял на културата и културните процеси.

Темата за религията, която според докторантката „представя пълноценно света на възрожденския човек – все още свят на вярата в Бога и неговата движеща воля“ (с. 185) ми се струва, че трябва да бъде изведена и в сферата на политическото. В своя избор на страната на Екзархията, както и в прогонването на гръцките владици преди това, няма религиозен елемент, а чисто политически, който демонстрира осъзнаването на българите като нация, както и употребата на църквата/ религията за разрешаване на политически въпрос.

Ще изкажа несъгласие с тезата на авторката за необходимостта от „интегриране на музеите в системата на образованието - разработване на учебните програми съвместно със средни и висши училища“ (с. 180), тъй като музейните образователни процеси са част от неформалното образование и са подчинени на елементите на културното наследство и спецификата на културните ценности, което те представят. Разбира се националният музей е част от националния наратив, музеят служи както за изграждането му, така и за утвърждаването му, при което може да приемем, че в съдържателен план НИМ и Училището утвърждават еднакви послания към подрастващите. Независимо от това, музеят не би следвало да има подчинена функция спрямо образователните институции, макар 2/3 от посетителите му днес да са учаци.

Авторският проект на Ива Стоянова разгръща комплексна картина на възрожденската епоха, като разкрива нейната свързаност с аналогични процеси, протичащи паралелно и у съседните народи. „Само така делото на видните български възрожденски личности ще намери своето естествено място и рационално обяснение и ще престане да „виси“ митологично и самотно във време-пространството. И най-сетне, националният български възрожденски разказ трябва да се постави в контекста на общоевропейската политическа и културна история на 18-19 в., защото това е неговата адекватна среда. Възраждането е епоха на усвояване на модерността и музейният разказ би следвало да репрезентира начина, по който протича този процес“ (181 с.). В своята същност предложението на докторантката се развива в антропологизация на музейните послания, които превръщат непознатия свят от

миналото в разбираем за съвременниците ни начин на живот и дейност. Безспорно концепцията на Ива Стоянова е съобразена с новите историографски методи и музеоложки постижения, тя внася дълбочина на разказа, като превръща заявеното намерение в реално постижим културен продукт. Търсения диалог – в контекста на Модерността, в присъствието на жените в историята, в балканските различия и еднаквости, в биографичните разкази, що се превърне в многогласие, характерно за епохата. То ще даде възможност за множество погледи към времето на формиране на нации в Европа, като така отличи българите от останалите. Безпорна новост в музейните политики би било осъзнаването на необходимостта от партньорства с тематични музеи (у нас и в чужбина), които биха допълнили експозиционния разказ както визуално, така и контекстово.

Изненадващо концепцията не се разгръща в своята „идеална“ форма, а подчертано се съобразява с пространствата на съществуващия музей – това личи от указания като „в дъното на коридора“ или „в музея липсва достатъчно площ“. Разбира се това не омаловажава безспорния принос на предложението, но лично аз очаквам още по-голяма увереност и настоятелност, особено в ситуация, в която музеят е отстъпил от постиженията си и промените са наложителни.

В заключение, от нейните проучвания и наблюдения върху процесите на Възраждането, мисленето за него и музейните му репрезентации във времето, може да подкрепим идеята за осъвременяване на експозицията в НИМ, като добавим повече смисъл за собственото си съществуване днес.

Представеният автореферат отговаря напълно на съдържанието на дисертацията и представя достиженията на авторката адекватно. Основните моменти от текста са в достатъчна степен репрезентативни и обобщаващи, за да се постигне необходимия обзор върху труда. Докторантката има осем публикации по темата, които в достатъчна степен разкриват както научните интереси на авторката, така и някои от основните ѝ тези. Те са споделени пред специализираната аудитория на издания, насочени към институции на паметта, което дава възможност текстовете на докторантката Ива Стоянова да бъдат споделени с широк кръг хора и по този начин техният научен принос да бъде познат.

Дисертационният труд съдържа научни приноси, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилник на Софийския университет. Чрез него докторантката Ива Стоянова демонстрира задълбочени теоретични знания, показва качества и умения за самостоятелно провеждане на изследване и създаване на научен текст. Поради това, убедено давам своята положителна оценка за дисертационния труд на тема „Националният исторически разказ за българското

Възраждане: репрезентации в Националния исторически музей“, и предлагам на уважаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’ на Ива Стоянова Стоянова, в професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Книгознание, библиотекознание, библиография – междусекторни ресурси: библиотеки, музеи, архиви).

25.02.2022 г.

Изготвил становището:

(проф. д-р Николай Ненов)